

A SZEGEDI KIRÁLYI BIZTOSSÁG (1879—1884)

DÓKA KLÁRA

(Budapest, Vízügyi Dokumentációs és Továbbképző Intézet)

1879. márc. 12-én az árvíz az Alföld legnagyobb, népessége szempontjából Magyarország második legnagyobb városát döntötte romba. Szeged lakossága a polgári forradalom után jelentős mértékben megnövekedett. 1850-ben 50 244, 1857-ben 62 700, 1869-ben 70 179 fő élt a városban. A feudális költöttségek megszűnése, a falusi munkaerő felszabadulása az ország délkeleti részén is belső népmozgást eredményezett, és a Tisza-Maros találkozásánál fekvő, fejlődő város kedvező kereskedelmi lehetőségeivel magához vonzotta a jobbágyfelszabadítás után kötetlenné vált falusi népességet. Az 1870-es népszámlálás idején csak Pest volt Szegednél nagyobb város, ahol 200 476 fő élt. Azonban Buda (53 998), Debrecen (46 111) népessége már alatta maradt a szegedinek.¹

Szeged az árvíz idején négy részből állt: Belváros, Rókus, Felsőváros, Alsóváros — a Tisza balpartján épült Új-Szeged csak 1880-tól tartozott a városhoz. A házak száma a jobbparti városrészben 5458 volt. A kereskedelem a Tiszán és a Maroson bonyolódott le, de igen fontos szerepet kapott a Szegeden található két vasútvonal is, amelyek Szegedet Pesttel és Temesvárral (osztrák államvasút) illetve Nagyvárral és a Bácskával (alföld-fiumei vasút) kötötték össze.

Az 1870: 42. tc. értelmében a város élén a főispán állt. 1870-ben a balközéphez (később a függetlenségi párthoz) tartozó Dáni Ferencet választották erre a tisztségre. Megválasztásával az ellenzékiek kaptak hangot. Befolyásuk azonban egyre kevésbé érvényesült, sőt az idők folyamán követeléseik is elhalványultak. A város tényleges vezetője az 1872. jan. 4-én megválasztott polgármester, Pálffy Ferenc volt, a Deák-párt híve. Mellette a törvényhatósági bizottság működött, amely felerészben a legnagyobb adófizetőkből állt. A Deák-párt és a balközép között az 1870-es évek közepére elmosódtak az ellentétek, és hasonlóan az országos politikai helyzethez — a szabadelvű pártban egyesülve mindkét csoport hangot kapott.² A város harmadik vezetőjét, Taschler József főkapitányt is befogadták ebbe a környezetbe. Taschler — ellentétben a passzív ellenállást valló többi városi vezetővel — az 1850-es években is tisztséget vállalt, és 1861—1867 között a város polgármestere volt.³ A városi vezetőség alapján magáénak vallotta a szabadelvű párt programját, bár helyi kérdésekben nem értett mindenben egyet a kormány véleményével. Hasztalanul kérték, hogy Új-Szegedet csatolják a városhoz, és a megye székhelyét Szegedre helyezték.

¹ A magyar korona országaiban az 1870, év elején végrehajtott népszámlálás eredményei a hasznos házi állatok kimutatásával együtt. Pest, 1871. 334—335. *Kulinyi Zs.*, Szeged új kora. A város története (1879—1899) és leírása. Szeged, 1901. 266;

² *Reizner J.*, Szeged története. Szeged, 1899—1900. II. 264.

³ *Szabó L.*, Szeged halála és feltámadása. Az 1879. évi árvíz és a város újjáépítésének története. Szeged, 1929. II. 82—89.

Még inkább szemben állt ez a vezetőség az árvízvédelem ügyében a többi érdekeltekkel, akik a védekezés minden terhét a városra akarták hárítani. Nem léptek egyezsége 1876-ban az osztrák államvasúttal, amikor a vasúti töltés bevonásával a város védelmét szolgáló körtöltést akartak építeni. A vasút igazgatósága zárkózott el az építkezés elől. Szeged a kritikus napokban olyan „érdektársak”-kal volt körülvéve, akik — saját érdekeiket féltve — fel sem mérték a helyzet súlyosságát. A városi tanács hivatalos lapja a Szegedi Híradó volt, amely a kormánnyal, vasúttal, percsora-szegedi társulattal folytatott küzdelemnek adott hangot. A Híradó első száma még 1859-ben jelent meg. Az ellenzéket a függetlenségi Szegedi Napló képviselte, amelynek első száma 1878-ban látott napvilágot. A függetlenségi szellemi vezetője Bakay Nándor országgyűlési képviselő volt, aki az emigrációban élő Kossuth Lajossal tartott fenn kapcsolatot. A Napló színvonala akkor emelkedett, amikor 1879-ben meghívták Mikszáth Kálmánt. Az író nemcsak a lap főmunkatársa, hanem az árvíz eseményeinek krónikása is lett. A vész idején nem volt különbség a két lap között. Egyik sem merte védeni a kormány tehetetlenségét.

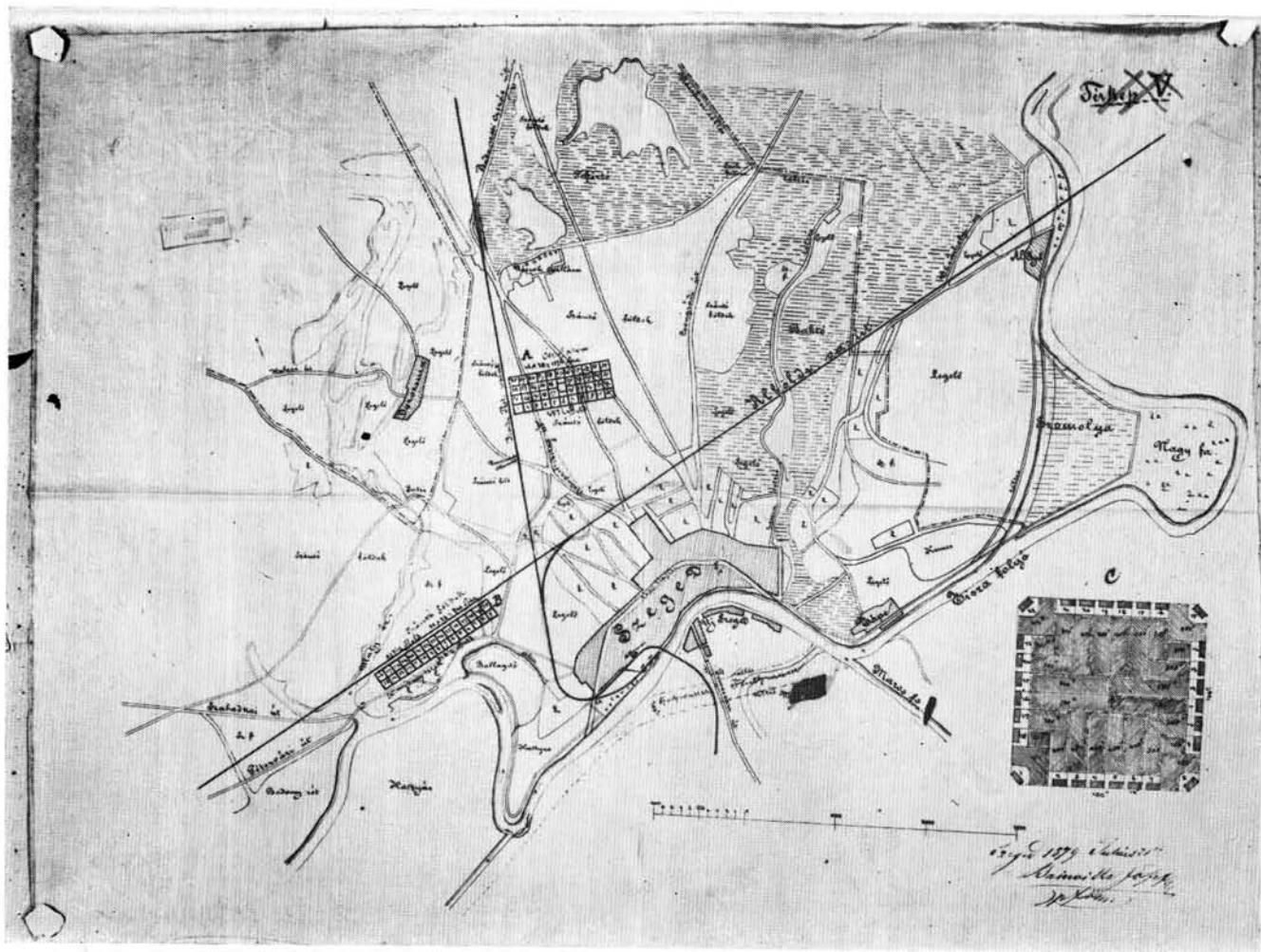
1879-ben a területileg illetékes vízügyi hatóság a szegedi folyammérnöki hivatal volt, melyet Szeghő Attila főmérnök vezetett. A szegedi vezetőség és közvélemény nem szívesen fogadta a fővárosból érkező tisztviselőket. Bizalmatlanok voltak Kende Kanuttal, a percsora-szegedi társulat élén álló kormánybiztossal is, aki csak márc. 5-én érkezett meg a városba. Nem volt tekintélye az ugyancsak ekkor érkező Lukács György belügyminiszteri tanácsosnak sem, akit kormánybiztosnak neveztek ki Szeged védelmére, és egészen április elejéig tartózkodott a városban. Mint az árvíz történetéből ismert, a petresi gátszakadás után egy héttel bekövetkezett a város tragédiája. A kár az első napokban szinte felmérhetetlen volt. Az 5723 házból 384 maradt épségben. Ebből a magasabban fekvő belvárosra jutott 248, Felsővárosra 99, Rókuson 20, Alsóvárosban mindössze 19 ház maradt meg.⁴ A lakosság a város magasabban fekvő részeibe, a tanyákra, vagy az árvízről nem érintett környező falvakba menekült. A Belvárosban kb. 6000, a tanyákon 24 000, Felsővárosban 3669 ember volt.⁵

A kormány rendkívül nehéz helyzetbe került. Tisza Kálmán miniszterelnöknek először is el kellett hárítani magától a felelősséget, hogy a képviselőház bizalmát meg tudja tartani. A szegedi árvíz fényt vetett a rendkívüli költségekkel végrehajtott Tisza-szabályozás hibáira, amelynek felülvizsgálata halaszthatatlanná vált. Az elpusztult nagyváros újjáépítéséhez elő kellett teremteni az anyagi fedezetet, megszervezni a lakosság visszatelepítését és az újjáépítést. És végül — vissza kellett állítani a kormány erősen megingott tekintélyét az újjáépülő városban. A Pénzügyminisztérium már az árvíz napján, márc. 12-én megerősítette Lukács György kormánybiztos hivatalában, őt tette felelőssé a menekültek elhelyezéséért és az élelmezés megszervezéséért is. Az élelmezés ügyét Lukács Dáni Ferenc főispánra, a menekültek elhelyezését Kende Kanut kormánybiztosra, a víz levezetésének megkezdését Hieronymi Károly államtitkárra bízta, a rendőri teendőket pedig Kállay Albert látta el.

A képviselőház és a kormány a katasztrófa idején teljesen tájékozatlan volt. A pesti lapok azonban rendszeresen beszámoltak az eseményekről, és az e lapok alapján értesült képviselők napirenden kívül éltek az intepelláció jogával. Március 12-én Tisza Kálmán azzal nyugtatta meg a képviselőket, hogy a menekültek számára 40 000 Ft segélyt engedélyezett, és kérte a kérdés elnapolását. Az ellenzéki képviselők intézkedések megtételére sürgették a kormányt. Mindenekelőtt katonaság kivezénylését

⁴ Kulinyi, i. m. 25.

⁵ Szabó, i. m. II. 139.

1. Elárasztott területek a város környékén
(A képanyag az OL K 576. sz. fondjából való)

kérték, hogy ehhez hasonló katasztrófák ne ismétlődhessenek meg. A márc. 15-i ülésen Bakay Nándor ellenzéki képviselő drámai hangon adta elő követeléseit, azonban Tisza Kálmán a tárgyalást ezúttal is elnapolta.⁶ Márc. 12-én a Magyar Mérnök és Építész Egyletben Herrich Károly miniszteri tanácsos „A Tiszaszabályozás és a szegedi válság” címen előadást tartott.⁷ Itt a várost okolta a történetekért. Szerinte Szeged nem engedte helyesen végrehajtani a Tisza szabályozását. A Marostorkolatának áthelyezése helyes és szükséges lett volna. A két folyó árhullámának találkozása feltétlenül tragédiához vezet. A szegediek saját gazdagságuk védelme érdekében nem engedték áthelyezni a torkolatot. A Tiszavölgyben a gátak mindenütt kiállták az árvíz próbáját, csak éppen Szegeden nem. A város maga felel azért, hogy nem akart együttműködni a Pallavicini uradalommal az árvíz elleni védekezés terén. A városi tanácsban nagy volt a felháborodás. Novák József tiszti főügyész és Szluha Ágoston tanácsost bízták meg a válasz megírásával.⁸

A külföldi és hazai lapok az árvízről szóló tudósításaikban csak bizonytalanul találgatták, hogy mi lesz a várossal. Az a hír járta, hogy a lakosság teljesen szétszéledt, nem kívánnak a vízzel tovább harcolni, és a Tiszavölgy legmélyebb pontján nem építik újjá a várost. A király engedett először a közvélemény és a sajtó nyomásának: márc. 17-én Tisza Kálmánnal meglátogatta az elpusztult várost. A látogatást az is előmozdította, hogy a fővárosi lapok tudósításai szerint — a honoráciorok visszaköltöztek a városba, és a kormányellenes hangulatot felhasználva az ellenzék kezébe kívánja venni a vezetést.⁹ A király látogatása kezdte helyreállítani a kormányba és az uralkodóba vetett bizalmat. Az adott viszonyok között ünnepélyes fogadtatás, a külföldi segély, az élet megindulásának első jelei reményt ébresztettek arra, hogy az újjáépítés megindul. A király Tisza Kálmánt még egy napig Szegeden hagyta, hogy tanulmányozza a helyi viszonyokat. A miniszterelnök látta hogy az újjáépítést állami segítség nélkül nem lehet megoldani.

Márc. 18-án Dáni Ferenc főispán törvényhatósági gyűlést hívott össze. A „Hungária” kávéházban összegyűlt városatyák a tanács korábbi politikáját követve Reizner János főjegyző és Szluha Ágoston tanácsos javaslatai alapján felterjesztést küldtek a kormányhoz. Kérték, hogy a kormány gondoskodjék a víz levezetéséről, a várost védő körtöltést államköltségen építsék fel, mérjék fel a károkat. 5 mill. Ft államsegélyt, 10 mill. Ft kölcsönt kértek, javasolták az építési tanács felállítását, az építkezések adómentességét. Javaslattal dolgoztak ki a város szabályozására, építési rendjére. Kérték a város feltöltését, a segélyek mielőbbi kiosztását, a korábbi célkitűzések közül pedig Új-Szeged bekebelezését.¹⁰ A minisztertanács márc. 24-én foglalkozott Szeged ügyével. A korábbi javaslatoknak megfelelően úgy döntöttek, hogy a várost védelmező körtöltés építéséhez fel kell használni a vasút töltését is. Ők is fontosnak tartották a feltöltést, és tisztában voltak azzal, hogy új házak építése a Vár területe a legalkalmasabb. Javasolták e terület kisajátítását.¹¹

Ápr. 4-én a képviselőház kisebb összegű hitelt szavazott meg a város részére, hogy a tisztviselőket ki tudják fizetni, mivel a házipénztár teljesen kiürült. 1 200 000 Ft-t helyeztek el a bankokba, hogy azok kölcsönöket folyósíthassanak. Ápr. 12-én, a tisztviselők kifizetése után, Lukács György kormánybiztos elhagyta a várost.¹²

⁶ Az 1879. évi Országgyűlés Képviselőházának Naplója, 4. 124, 157—175.

⁷ Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye, 1879. 245—306.

⁸ Emlékirat a szegedi árvíz tárgyában. Válaszul Herrich Károly miniszteri tanácsos úrnak a „Tiszaszabályozás és a szegedi válság” című értekezésére. Szeged, 1879.

⁹ Mikszáth K., Összes művei. Cikkek és karcolatok. 1879. Bp. 1968. 56. 256.

¹⁰ Pálffy Ferenc, szab. kir. Szeged város polgármesterének évi jelentése (1879) Szeged, 1880. 37.

¹¹ Magyar Országos Levéltár (OL) K 148 (Belügyminisztérium) 1879—XIV—8—2349.

¹² Az 1879. évi Országgyűlés Képviselőházának Naplója, 5. 208—210;

Intézkedés történt a város utcáin maradt víz szivattyúzásáról is. Ezt csak úgy tudták eltávolítani, ha a rétek felől beáramló vizet kirekesztették, hogy ne legyen utánpótlás. Ezt úgy lehetett elérni, ha a vasút mentén rőzséből és földből ideiglenes töltést, „szádfal”-at építenek. A munkát a folyammérnöki hivatal tervei alapján a Deutsch és társa cég végezte el, azonban igen lassan haladtak előre. Az építéshez kormánybiztosnak Jankovich Miklóst nevezték ki. Az építés április elején kezdődött és június végén a költségek meghaladták az 1 200 000 Ft-t. A földet, építőanyagot dereglyéken szállították. Sokat küszködtek a viharos időjárással, a szélről felkorbácsolt hullámok újra és újra elmosták a friss építményeket. Az eredeti tervet és költségvetést többször módosítani kellett.¹³ Nem állt jobban a munka a víz kiszivattyúzásával sem. A szivattyúk ápr. 24 óta működtek az utcákban, de a vizet egyelőre véglegesen nem sikerült eltávolítani. Május közepén Péchy Tamás közmunka- és közlekedésügyi miniszter személyesen utazott Szegedre és kérte, hogy a vasút azonnal kezdje meg a pálya újjáépítését, és ezáltal segítse a munkát.¹⁴

A Tisza-szabályozás felülvizsgálására — a képviselőház döntése alapján — külföldi szakértőket hívtak. Véleményükben a város újjáépítése mellett foglaltak állást. A külföldi lapokkal szemben ezt az elvet vallotta az emigrációban élő Kossuth Lajos is. Máj. 10-re készült el Bakay Nándor képviselő javaslata a város újjáépítéséről. Bakay felismerte az a lehetőséget, hogy a pusztulás után az újjáépítők a poros alföldi városból — téglából, kőből emeletes házakat építve — modern várost hozzanak létre, vagy legalábbis lerakják annak alapját. Tervezetében fontos szerepet kap egy központi irányító — a királyi biztos — és az őt segítő biztosi tanács. A miniszterelnöknek is az volt a véleménye, hogy Szegeden a vezetést és központi irányítást egyetlen ember kezébe kell adni. Máj. 3-án a képviselőházban benyújtották a javaslatot a királyi biztos kiküldéséről. Éppen két hónap telt el a katasztrófa óta, és a kormány intézkedései lassúak voltak. Még szó sem volt arról, hogy miből fogják a várost újjáépíteni, ki és hogyan készítse el a terveket. Tisza Kálmán taktikázását tudatosnak tekinthetjük. Az volt a célja, hogy a rombadőlt város — ellenzéki sége dacára — kénytelen legyen felismerni azt, hogy saját erejéből nem bír talpraállni, és az állami támogatást olyan feltételek mellett fogadja el, amilyeneket a kormány diktál. Egységes irányításra valóban szükség volt, azonban ezt a körülményt Tisza Kálmán saját pozíciónak megerősítésére kívánta felhasználni.

A képviselőház ülésén a javaslatot Tisza Kálmán olvasta fel. Bevezetőjében hangzott, hogy már 2 mill. Ft segély gyűlt össze a szegedi árvízkárosultak javára, és ez az összeg komoly felelősséget jelent. Hogy a királyi biztos az újjáépítés feladatát el tudja látni, korlátlan hatalommal kell rendelkeznie. Mellette a biztosi tanács csak alárendelt szerepet játszhat. „De mentől nagyobb és nehezebb a feladat — mondta Tisza annál nagyobbak és önállóbbak kell lenni a működési körnek és hatásnak éppen azért, midőn a királyi biztos kineveztetik, a melléadott hivatalnokok voltaképpen mellé adatnak, hanem kell, hogy határozottan alája rendeltessenek. És magának a lehetőségig nem hivatalnokokból alakított tanácsnak is hivatása nem lehet egyéb, minthogy a királyi biztost elhatározásainak végrehajtásában támogassa s mindenben úgy járjon el, mint azt a királyi biztos helyesnek, célszerűnek és jónak itéli.”¹⁵ 12 tagú biztosi tanácsot terveztek. A tagok közül 9-t a kormány, 3-t a szegedi tanács küld ki. Az ellenzéki képviselők kevesellték a tanács hatáskörét, szerették volna a szegediek nagyobb részvételét biztosítani. A miniszterelnök azonban az ellen-

¹³ OL K 576. (Szegedi Királyi Biztosság, általános iratai) 1879—IV. a. 2.

¹⁴ Szabó, i. m. III. 48.

¹⁵ Bakay N., Emlékirat Szeged városa újjáalkotása érdekében és a Tiszaszabályozás ügyében. Bp. 1879. 29—30.

zékiet leszavaztatta, és a javaslat — stiláris módosításokkal — az uralkodóhoz került. Az 1879: 20. tc.-ben rögzítették a biztos hatáskörét és feladatait. Legfontosabb teendői voltak a szivattyúzás befejezése, a lakosság elhelyezése és élelmezése, Újjáépítési terv kidolgozása, kárbecslés, segélyek szétosztása. A törvény 6. §-a a belügyminisztériumot felhatalmazta, hogy ha „szükségesnek bizonyul, a királyi biztost szab. kir. Szeged város törvényhatóságában, az összes közigazgatás teendőinek teljhatalmú vezetésével is megbízhassa”.¹⁶

A biztos személyének kijelölése nagy felháborodást váltott ki. A miniszterelnök saját öccsét választotta a feladat végrehajtására. Tisza Kálmán május végén Szeged ügyével kapcsolatban megnyerte a ház bizalmát, ezért szánta rá magát erre a lépésre. A kormány tekintélyének helyreállítása az elpusztult városban így látszott a legbiztosabbnak. Máj. 20-án kelt a király rendelete a biztos kinevezéséről, és Tisza Kálmán jún. 2-án értesítette róla öccsét. Tisza Lajos korábban (1871. jún. 21- nov. 14.) közmunka- és közlekedésügyi miniszter is volt, így már bizonyos tapasztalatokkal rendelkezett a városépítés, vasút és vízügyi építkezések irányítása terén. Az emigrációban élő Kossuth Lajos felháborodott levelet írt a kinevezéssel kapcsolatban. Ellenezte Tisza Lajos kiküldetését a fővárosi sajtó és a Szegedi Napló is. Látták, hogy a biztos megjelenése a városban az autonómia felfüggesztését fogja jelenteni. Az ellenzéki körökhöz közelebb álló Dáni Ferencet nyugdíjazták, hivatkozva arra, hogy idős, és már az árvíz idején sem kapott komolyabb funkciót. A biztos a városi tanács tagjai közül Pálffyval és Taschlerrel tartott fenn kapcsolatot, de intézkedéseinek az egész tanács és a törvényhatósági bizottság is köteles volt engedelmessé válni. Az első időben az ellentétek a városi vezetőség, a közvélemény és a királyi biztos között igen erősek voltak. A biztosi intézménynek Szegeden egyébként is rosszak voltak az emlékei. 1869-ben — tíz évvel az árvíz előtt — Ráday Gedeon érkezett a városba ilyen minőségben. Ő a betyárvilág kiirtására kapott megbízást. Kegyetlenségei országsszerte felháborodást váltottak ki. Tisza Lajost úgy fogadták, mint Ráday utódját. A felszín mást mutatott. A megérkező biztos tiszteletére ünnepélyes fogadást rendeztek, ahol a város vezetői köszöntötték őt. Azonban sem a szegediek, sem Tisza Lajos viselkedése nem volt őszinte. A biztos megérkezése után néhány nappal bizalmas levélben értesítette a miniszterelnököt, hogy a lakosság bizalmatlan, a tisztviselők kétes segítséget nyújtanak munkájához. Mindenért az ellenzéki lap, a Szegedi Napló aknamunkáját hibáztatta. A tisztviselők a biztos tevékenységéről beszámoltak a Naplónak, több pénzért voltak csak hajlandók dolgozni, mint az idegenek. „Mert a városi hivatalnokok nagyrésze ahhoz a politikai párthoz tartozik, melyet itt a „Szegedi Napló” c. politikai napilap képvisel s amely lap rögtön fellármázza a közszellemet, mielőtt erre legkisebb alkalmat nyer.” Majd így folytatja: „A szegedi nép nagyon önző és — eddigi tapasztalatim után — legalábbis kétségesnek kell tartanom azt, hogy e nép (főleg irányadó elemeiben) arra az erkölcsi magaslatra tudna emelkedni, melyet számára jelen helyzete kijelöl. És hogy ez így van, ennek oka főleg a politikai viszonyokban gyökeredzik. A nép érzelme — bizonyos politikai tanok, nézetek és törekvések által fel van zaklatva, — bizalma, bármely kormányintézkedéssel szemben, kétes jellemű, a közérdek iránti óhajtsáit, intencióit avagy pillanatnyi lelkesedését, csakhamar háttérbe szorítja magán érdeke, vagy igénye és — „a politika”.¹⁷

Az 1879:20. tc. értelmében Tisza Lajos mellé megszervezték a biztosi tanácsot. Kinevezett tagjai közé tartozott: Jankovich Miklós, Bakay Nándor, Horváth Gyula, Végh Aurél, Komjáthy Béla, Szemző Gyula országgyűlési képviselők (köztük Bakay, Komjáthy függetlenségi, a többi kormánypárti), valamint Dobó Miklós kanonok,

¹⁶ Corpus Juris Hungarici, 1879. Milleneumi Emlékiadás. Bp. 1896. 90—91.

¹⁷ OL K 575. (Szegedi Királyi Biztosság, elnöki iratai) 1879—VI—59.

Rónay Béla földbirtokos, Tallián Béla, Torontál megyei főszolgabíró. A szegediek képviselői: Pálffy Ferenc polgármester, dr. Rosenberg Izsó és Szluha Ágoston törvényhatósági bizottsági tagok voltak. A tanács kinevezett tagjai a helyi viszonyokat nem ismerték, és a városban idegeneknek tekintették őket. Magas napidíjuk, elkülönülésük miatt, főként az első időkben, ellenszenvet váltottak ki a lakosságból. Úgy tekintették őket, mint a királyi biztos „udvara”-t. A Szegedi Napló munkatársait nem nyugtatta meg az sem, hogy a függetlenségi Bakay és Komjáthy is tagja volt a biztosi tanácsnak. Árulásnak tekintették a behódolást. A királyi biztos munkáját segítette a minisztériumokból kinevezett hivatali személyzet is. A Belügyminisztériumból Stesser Józsefet, Kállay Bélát, Bulyovszky Aladárt, Kende Pált, a Pénzügyminisztériumból Laczkovics Józsefet, Kövesdy Bélát, az Igazságügyminisztériumból Kelemen Mór osztálytanácsost, a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumból Lechner Lajost és Porzsolt Gyulát küldték ki.¹⁸

A minisztériumi szakembereket a szegedi közvélemény kedvezőbben fogadta. Ők valóban nem azért tartózkodtak a városban, hogy a királyi biztos intézkedéseit helyeseljék, hanem tevékenyen részt vettek a munkában, és az újjáépítés megszervezése az ő érdemük volt. Tulajdonképpen nekik köszönhető, hogy a királyi biztos tevékenysége sikereket hozott. A szakemberek közül legjelentősebb szerepet Lechner Lajos kapott, aki a városrendezési tervet készítette. Lechner előzőleg részt vett a Budapest rendezésére meghirdetett pályázaton, és megnyerte az első díjat. A Fővárosi Közmunkák Tanácsának egyik vezetője volt.¹⁹ Az ő tervei alapján épült a mai Népköztársaság útja, majd Szegedről hazatérve a Nagykörút építési munkáit irányította. Értett a vízvezeték- és csatornaépítéshez, jó kapcsolatai voltak a Budapesten dolgozó mérnökkel, és azok segítségét Szegeden is igénybe tudta venni.

Tisza Lajos a feladatok ellátásához öt ügyosztályból álló hivatalt szervezett, a segédhivatali teendőket pedig az „ircda” végezte. Az I. osztály hatáskörébe tartozott minden személyzeti és bázis természetű ügy. Ez az osztály hívta össze a biztosi tanácsot, ők bízták meg a tanács tagokat bizonyos feladatok elvégzésével, szükség esetén kirendelték a városi vagy állami tisztviselőket. Nyilvántartották és láttamozták a miniszterektől a városhoz intézett rendeleteket, figyelmen kívül kísérték a fővárosi és szegedi sajtót, felügyelték a királyi biztosság ügykezelésére. Az I. osztály teendőit Stösser József miniszteri titkár látta el, az ügyiratokat a királyi biztos láttamozta. A II. osztály a törvényhatósági tisztviselők ellen fegyelmi eljárást indíthatott, azokat hivatalukból felfüggeszthette, döntést hozhatott a főispántól, közgyűléstől fellebbezett ügyekben, felügyelet gyakorolt a törvényhatósági önkormányzat felett. Ennek alapján a közgyűléstől vagy a városi tanácstól panaszok alkalmával felvilágosítást kérhetett. A III. osztály egészségügyi, közbiztonsági, rendőri ügyekben intézkedett. A város újjáépítésében legnagyobb szerepet a IV. osztály játszott. Egyik részlege a város rendezésével, beosztásával, feltöltésével kapcsolatban javaslatokat dolgozott ki, elfogadás után pedig foganatosította azokat. Másik részlege az utépítési munkálatokkal, csatornázással, vízvezeték építésével foglalkozott. Terveket, költségvetést készített, szerződést kötött a vállalkozókkal, felülvizsgálta az elkészült létesítményeket. A harmadik részleg kidolgozta a város építési rendszabályait, javaslatokat tett az egyes középületek elhelyezésére, elbírált a magánosok építési engedélyeit. Felügyelt az építés rendjére, gondoskodott az építőanyag szállításáról és szétosztásáról. Irányította a közkertek létesítésével, fák ültetésével kapcsolatos munkát. Az osztályt Lechner Lajos vezette, a teendőket Juraskó Jakab, Puchala Adolf segédmérnökök, valamint

¹⁸ OL K 575. 1879—1—4.

¹⁹ Budapest Főváros Levéltára, Fővárosi Közmunkák Tanácsa iratai, B. 5—1014.

Porzolt Gyula fogalmazó látták el. Az V. osztály az építkezésekhez szükséges összegeket utalványozta, ellenőrizte az adományok szétosztását, és a beruházások összegét. Az osztályt Laczkovics József pénzügyminiszteri számtanácsos vezette, az ügyeket Kövesdy Béla pénzügyminiszteri számtiszt és Gluzéky Imre műszaki számtiszt látták el.²⁰

A város újjáépítésének feltételeit a törvényhozás biztosította. Még a királyi biztos kinevezése előtt jóváhagyták a kisajátításokról szóló törvényt. (1879:19.tc.) Ez lehetőséget adott arra, hogy a városrendezés érdekében az utcákhoz és középületekhez szükséges telkeket sajátítsanak ki. Az 1880:17. tc. meghatározta, hogy milyen középítkezéseket fognak a városban végrehajtani. Ezek költségeit részben az állam fedezte, részben pedig kölcsönt adtak. A kölcsön összegét az 1880:20. tc. 15 mill. Ft-ban határozta meg. Ebből 5 mill. Ft-t adtak a középületekre, 10 mill-t a magánépületekre. A város régi adósága 1 mill. Ft volt, amivel a középületekre adott összeget megterhelték. A kölcsönt 10 évre, 6%-os kamatra adták.²¹

A minisztertanács 1879. máj. 18-i, illetve 29-i ülésén határozta meg Tisza Lajos feladatkörét, és készített számára utasítást. Ebben körülírta a biztos viszonyát a biztos tanácshoz, a városi tisztviselőkhöz és az egyes minisztériumokhoz. A törvényhatóság irányítása alatt csak a kisebb jelentőségű ügyek maradhattak. A királyi biztos joga volt kiválasztani azokat a tisztviselőket, akik kizárólagos rendelkezésére álltak. Módosíthatta a város szabályrendeleteit az egészségügyi, közbiztonsági, kihágási ügyekben. A minisztériumoktól a városhoz a leiratok csak a királyi biztos láttamozása után juthattak. A Királyi Biztosság műszaki területen ellátta a Közmunka- és Közlekedési Minisztérium funkcióit. Kirendelte a felmérési, telekosztási munkákhoz szükséges műszaki személyzetet, döntött a városi közlekedés, építkezés, árvízvédelem területén. Együttműködött a biztos a jogszolgáltatási szervekkel. Gondoskodnia kellett az ideiglenesen kitelepített törvényszék visszahelyezéséről, a járásbíróság, ügyészség hivatalnokainak, bírúinak elszállásolásáról. Az utasítás az építkezésekhez szükséges, Máramarosról szállított faanyag kezelését is a királyi biztosra bízta.²²

A miniszterelnök számított arra, hogy öccsét Szegeden ellenségesen fogadják. Ezért a nyílt utasításhoz bizalmas levelet mellékel, amelyben felvetette a polgármester elbocsátásának, a városi önkormányzat teljes felfüggesztésének lehetőségét is, ha a helyzet úgy hozza magával.²³ A miniszterelnök júl. 11-i rendelete szerint Szegeden kézipénztárt rendeztek be, amelyből a királyi biztos hivatal költségeit, a biztos tanács kinevezett tagjainak, a szakhivatalnokoknak napidíjait és utazási költségeit folyósították. Az összeg a szegedi hitelt — illetőleg a várost — terhelte.²⁴

A királyi biztos működéséről hetenként számolt be a miniszterelnöknek. 1880. januártól a jelentések kéthetenként, 1880. júl. 10-től havonta készültek. A jelentésekhez a Királyi Biztosság műszaki osztályától, a szegedi főorvostól, a számvetőségtől kért előzetes információt. Az egyes jelentések az újjáépítési munkák előrehaladásával, a város közegészségügyi helyzetével, a kölcsön felhasználásával, a lakosság élelmezésével stb. foglalkoznak. Az első jelentés 1879. jún. 16-án kelt. Tisza Lajos beszámolt arról, hogy egyes adományozók és egyesületek milyen jótékonyági intézkedéseket hajtottak végre a városban (pl. gyermekmenhely, óvoda, népkonyhák létesítése), és ezek tevékenységét hogyan próbálta összehangolni. Jelentést tett a szivattyúzásról, a szád-

²⁰ Szinai M., A belügyminisztériumi levéltár. 1867—1945. LIG. Repertórium. Bp. 1973. 503. 505.

²¹ Corpus Juris... 1880. 255.

²² OL K 575. 1879—I—1.

²³ uo. 1879—I—15.

²⁴ OL K 148. 1879—XIV—3957.

fal építési munkáiról, a városi tisztviselők kirendeléséről.²⁵ A biztosi tanács 1879. jún. 14-én tartotta első ülését. A feladat a kárbecslés megszervezése volt. E munka kiterjedt a szegedi illetőségű lakosság ingó és ingatlan vagyonára. A munkát a biztosi tanács tagjai végezték a városi tisztviselők segítségével. A 12 tagból álló biztosi tanácsot 4 albizottságra osztották fel. Egy a központban, három pedig a külvárosokban működött. Minden albizottság mellé egy műszakit és egy jegyzőkönyv-vezetőt adtak. A kárfelvétel időpontjáról a helyben maradt lakosokat 24, a menekülteket 48 órával előbb értesítették. A kárbecslés eredményeit a királyi biztos ellenőrizte.²⁶ A végeredmény a következő volt:²⁷

	<i>házak</i>	<i>károsultak száma</i>	<i>ingatlan vagyon</i>	<i>ingó FT</i>	<i>összesen</i>
Palánk	1494	4613	3 064 946	2 014 399	5 079 345
Alsóváros	1545	3120	1 131 838	437 273	1 569 111
Felsőváros	1534	3763	1 567 079	623 628	2 190 707
Rókus	1013	2740	1 371 033	926 089	2 297 122
összesen:	5586	14 236	7 134 896	4 001 389	11 136 285

A kárbecslő bizottság feladata volt az árvízkárosultak osztályokba sorolása, és a segélyezési kulcs megállapítása is. Az ingatlanok értékétől függően 31, 26, 19%-os kulcsot állapítottak meg.²⁸ Az ingóság után fizetett kártérítés esetében az illetők keresete, évi jövedelme volt döntő. Itt 31—10%-os kártérítést adtak. A bizottságban a biztosi tanács tagjai és a városi tisztviselők között kölcsönös volt a bizalmatlanság egymással szemben, mégis két hét alatt elkészültek a munkával. 1879. júl. 4-én felszámolták a kárbecslő bizottságot. Ezután már csak revíziókra került sor.²⁹ A királyi biztos működése során — az egyes feladatok ellátásához — még többször hívott életre bizottságokat. Az 1879:19.tc. értelmében megszervezték a kisajátítási bizottságot, amely a városi építkezésekhez szükséges területek átvételét, a tulajdonosok kártalanítását intézte — szinte véget nem érő munkával.³⁰ Az 1880:20. tc. szerint létrejött a kölcsönügyi bizottság is, amely az építkezési kölcsönöket megszavazta, és a pénzt utalványozta. Ezzel az adminisztrációt lényegesen leegyszerűsítették. A kölcsönügyi bizottság elnökből és 3 tagból állt.³¹

Júl. 10-re gyakorlatilag befejeződött a szádfal építése. A királyi biztos átvette az építményt és vállalta annak további kezelését. E feladatot — a folyammérnöki hivatal segítségével — a Királyi Biztosság állományába került Jankovich Miklós látta el.³² A Királyi Biztosság idején a közegészségügyi teendőket ellátása a városi tanács feladata volt. Az ivóvíz biztosítása, a fertőtlenítés, a kiszáritott területekről a szemet elhordása igen sok munkát adott, és a városi főorvos, főkapitány, királyi biztos teljes együttmű-

²⁵ OL K 575. 1879—IV. 59.

²⁶ OL K 576. 1879—I—17.

²⁷ uo. 1879—I—18; *Kulinyi*, i. m. 87.

²⁸ 2000 Ft alatt, 2000—5000 Ft között, 5000—10000 között

²⁹ OL K 575. 1879—IV—58.

³⁰ OL K 576. 1880—IV. a.—2/ 660.

³¹ OL K 575. 1880—I—197.

³² OL K 576. 1879—IV. a.—2.

ködését tette szükségessé. Szeged ügyével az Országos Közegészségi Tanács is foglalkozott. Máj. 12-én a miniszterelnökhöz intézett véleményét — amelyben az aktuális teendőkön kívül a városrendezés egészségügyi vonatkozásairól is szó volt — tájékoztatás céljából megküldték a városi tanácsnak és a királyi biztosnak. Felhívta a Tanács a figyelmet arra, hogy a város újjáépítésével, a részfeladatok megoldásával kapcsolatban kérjék ki az egészségügyi szakemberek véleményét. A házak között üres terrek, fás, bokros ligetek legyenek. A sütődéket, mosókonyhákat, vágóhidakat a város szélére helyezték. A laktanyákat, gyárakat szintén telepítsék ki a város központjából. A lakosság jusson megfelelő ivóvízhez, amely a közegészségügy egyik legfontosabb feltétele.³³

Szeptember elején a királyi biztos, a városi főorvos, valamint a biztosi tanács egyik tagja bejárták a várost, és meghatározták a legfontosabb teendőket. A tócsákban elszaporodott halakat összegyűjtették, megtiltották az engedély nélküli, ingoványos területen történő építkezést. A lakosságot egyelőre Tiszavízzel kívánták ellátni, és a folyóban két merítőhelyet határoztak meg. Ideiglenes épületekben járványkórházat állítottak fel, az állandó kórházat egy épségben maradt épületbe (lyceum) helyezték. Meghatározták a temetkezések rendjét. Az aktuális egészségügyi intézkedések bevezetését nagyban elősegítette az, hogy 1879 okt. végén a szivattyúzás befejeződött, és csaknem 8 hónap után a víz eltűnt az utcákról.³⁴ Ekkor legfontosabb munka a megmaradt lakóházak kiszárítása, a temető rendbehozása és a mielőbbi fertőtlenítés volt.

A királyi biztosság feladata lett a városban maradt vagy a visszatért menekültek elhelyezése. A jobbmódúak saját maguk emeltek ideiglenes építményeket, a szegényebeket a város költségén, vagy adományokból épített barakokban helyezték el. A barakokban csaknem 4000 ember talált menedéket.³⁵ A menekültek jelentős részét a Várba telepítették. A korábbi elképzeléseknek megfelelően az 1879. aug. 29-i vegyes bizottsági ülésen megtörtént a Vár kisajátítása. A katonaság cserébe a várostól üres telket és pénzt kapott az új laktanya építésére.³⁶

A Várat egyelőre a hajléktalanok számára rendezték be. Itt a menekültek a katonai rendnek megfelelően éltek, amire a várnagy felügyelt. A lakosok számára készült házi rendszabályok pontosan meghatározták a beköltözés és távozás lehetőségét, a kapu nyitvatartásának idejét, a szobák, konyhák, mosókonyha, tűzhelyek használatának módját, és az együttélés egyéb normáit. A Várban és barakokban a szegényebek ingyen, a módosabbak lakbér ellenében éltek.³⁷

A királyi biztos eddig felsorolt intézkedései az élet megindulását segítették elő, és az árvíz következtében kialakult helyzet miatt váltak szükségessé. 1879 őszén a főbb erőket az aktuális, ideiglenes feladatoktól a hosszabb távra szóló munkákra kellett összpontosítani. E munkák közül legfontosabb a város árvíz elleni biztosítása volt. Az ideiglenes jelleggel megépített szádfal nem nyújthatott biztos védelmet, ezért már 1879-ben végleges döntés született a várost körülvevő körtöltés építéséről. A királyi biztos 1879. júl. 21-én adott megbízást a folyammérnöki hivatalnak a töltés terveinek elkészítésére. A körtöltés 3 fő részből állt. Első szakaszát a tiszaparti töltés képezte, amelyet az árvíz tapasztalatai alapján megerősítettek, tervbe véve a rakpartépítést is. Másik része a régi baktó-szilléri töltés volt, amely az árvíz idején erősen megrongálódott. A harmadik szakaszt az alföld-fiumei vasút vonala jelentette, amelynek nyugati oldalán épült korábban a szádfal is. Ezt megerősítették, majd az építményt az oszt-

³³ OL K 575. 1879—V—10.

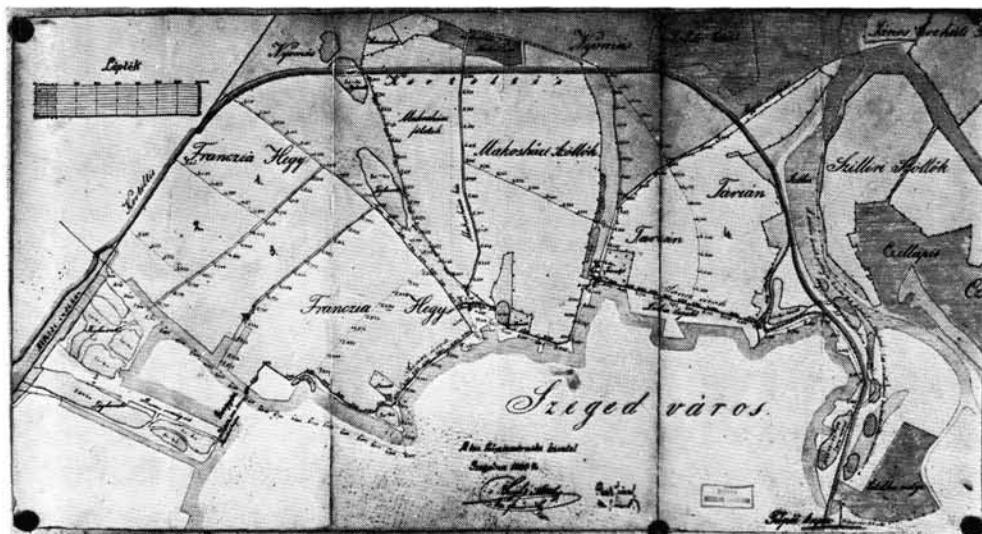
³⁴ OL K 576. 1880—IV. b.—1051.

³⁵ uo. 1879—IV.—97.

³⁶ uo. 1879—III—1937.

³⁷ uo. 1879—III—1937, 1880—IV. a.—70, Kulinyi, i. m. 108.

rák államvasút mentén kereszt-töltéssel vezették el a Tiszához. A töltés terve 3 változatban készült el. Az egyes változatok között az volt a különbség, hogy Északon meddig építsék ki a baktó-szilléri töltést, és hogyan kössék össze a vasút töltésével. Végül a legolcsóbb változatot fogadták el. A töltés 6—8 m széles padkával, az 1879 évi nagyvíz felett 1,5 m biztonsággal (a Tisza o pontja felett 9,64 m-rel, 1:1,5 rézsüvel épült. 8 átjáró vezetett rajta keresztül. Tervezett hossza 11 388 m, a megmozgatott föld mennyisége 503 252,40 m³, a tervezett költség 290 666 Ft 20 kr. volt. A munka elvégzésére Gregersen cége vállalkozott.³⁸ Az építkezés 1880. ápr. 20-ra fejeződött be.³⁹ A körtöltés utolsó része, a partbiztosítás és a rakpart nagyon lassan készült el. Ennek egyik oka az, hogy 1879-ben még a partmenti töltések távolsága, a hullámtér szélessége is

2. A megépült körtöltés

vitás volt. A Tisza felső szakaszán a hullámtér 750 m, azonban Szegeden — a város helyzetére való tekintettel — 375 m-ben határozták meg.⁴⁰ A szegedi rakpart tervezett költsége 1 190 752 Ft, azonban az 1883-ig elhúzódó munka ennél lényegesen többet igényelt. A gyenge alapozás miatt az építmény megcsúszott, és a végleges rakpart megépítése a város számára még hosszú ideig gondot jelentett.⁴¹

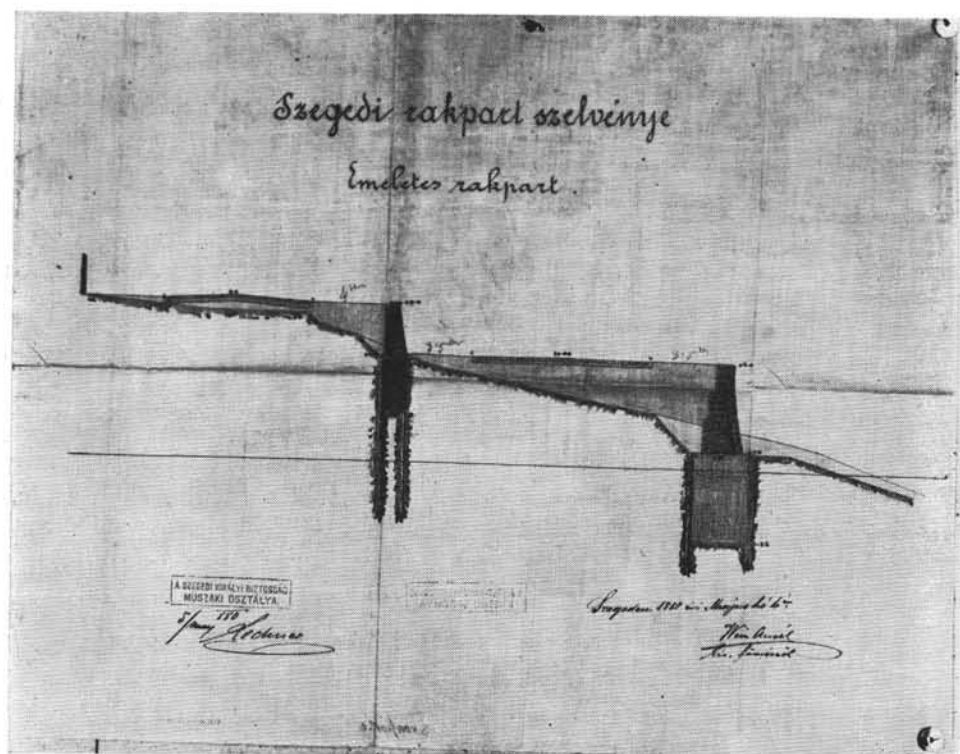
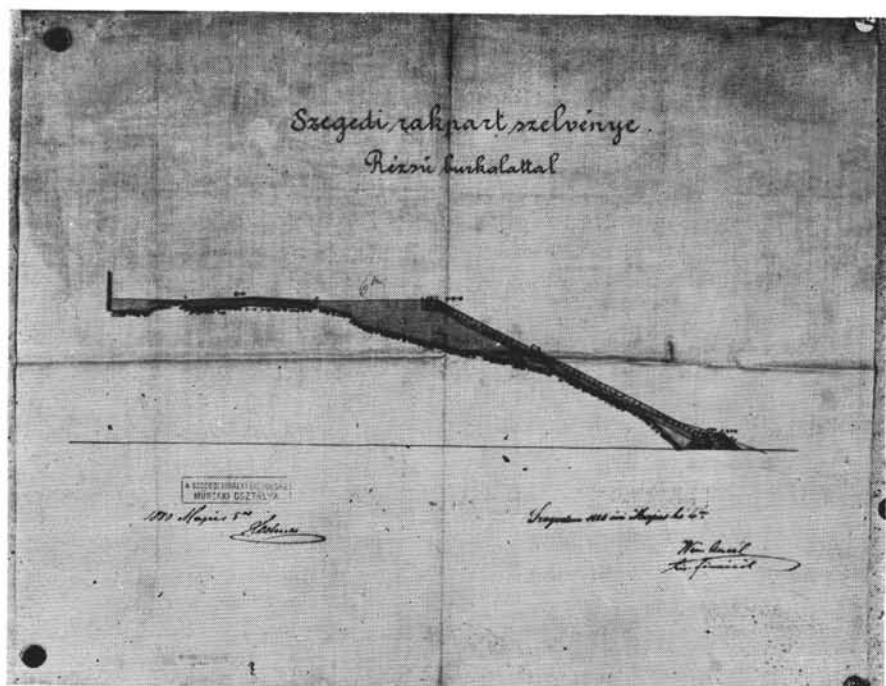
Az árvízvédekezés terén komoly problémát okozott továbbra is, hogy a petresi szakadás még mindig nyitva volt. A folyammérnöki hivatal erőfeszítéseket tett a többi szakadás elzárására, de itt nem boldogultak. Már 1879 novemberében — az őszi áradás alkalmával fennállt az a veszély, hogy a petresi nyíláson keresztül a víz a bevetett szántóföldeket elönti, és eljut egészen az épülő körtöltésig, lehetlenné téve ott a munkát. A várost a körtöltéstől Északra a Kelet-Nyugat irányú sövényházi töltés

³⁸ OL K 576. 1879—IV—996.

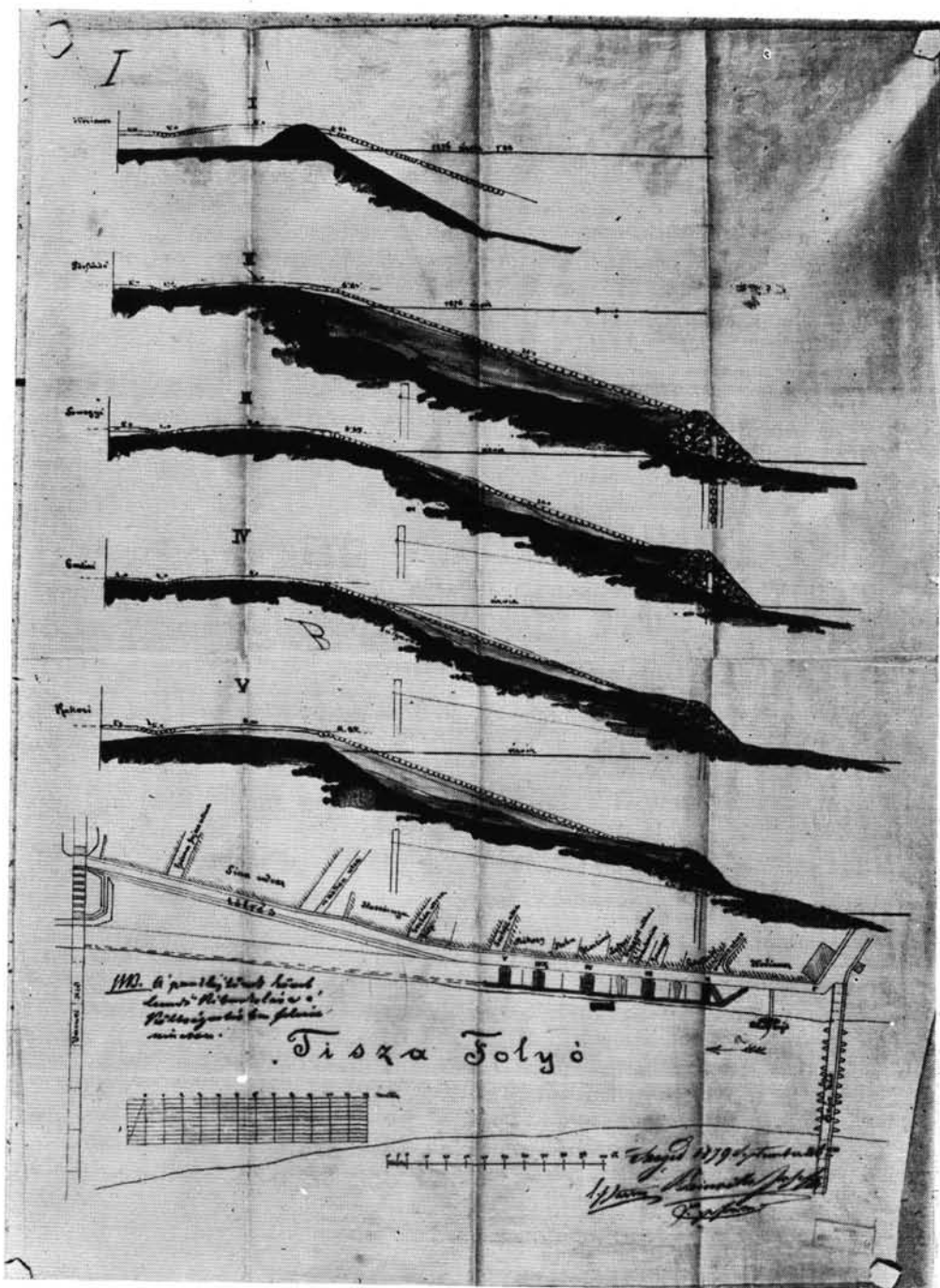
³⁹ OL K 173. (Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztérium iratai) 1882—4—3141. Szeged árvízvédelmi rendszere. ATIVIZIG—VIZDOK. Bp. 1976.

⁴⁰ OL K 576. 1880—IV. a.—72, 2520.

⁴¹ Kardos I.—Plesovszki P., A szegedi tiszai partfal és felújítása. Vízügyi Közlemények, 1976. 2. 171—175.

3. a, b. A rakpart két változatban

4. Partbiztosítás építése

védte, azonban ezt is tönkretette az árvíz. Szeghő Attila, a folyammérnöki hivatal vezetője elképzelése szerint ezt a gátat a Tisza 0 pontja felett 6,64 m-re (a körtöltéstől 3 m-rel alacsonyabbra) ki kell egészíteni, és ez már teljes biztonságot nyújt. Mivel a munka összesen 7000 Ft-t igényelt a folyammérnöki hivatal — külön engedély nélkül — még 1879 őszén hozzáfogott az építkezéshez.⁴²

A várost védő külső töltések építését illetően más elképzelések is voltak. A városi tanács augusztus-szeptember folyamán több ízben kérte a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumot, hogy a baktó-szilléri töltést teljes hosszában építsék újjá. Ez közelebb volt a városhoz, és egy része a körtöltésbe is beépült. A minisztérium ellenezte a javaslatot. E töltés lényegesen hosszabb volt, a sövényházinál kisebb területet védett, és a petresi szakadás miatt az építés állandóan veszélyeztetve lett volna. A város a baktó-szilléri töltés építéséhez a pénzt úgy próbálta előteremteni, hogy kártérítést követelt a percSORA-szegedi társulattól az árvíz miatt. Azonban a társulat ügyei rendkívül lassan rendeződtek, és egyelőre semmi kilátás nem volt arra, hogy fizetni tudnak. A percSORA-szegedi társulat a petresi töltést szerette volna mindenképpen újjáépíteni, hogy a társulat ismét megalakuljon. A szegediek azonban semmiképpen sem kívánták a petre si töltés építéséhez hozzájárulni.⁴³ A királyi biztos a helyi körülményeket legjobban ismerő folyammérnöki hivatal véleménye alapján döntött. A sövényházi töltést tekintették végleges külső védelmi vonalnak. Itt 1880-ban újabb erősítésekre került sor. Az újjáépített töltés hossza 8891 m, magassága a Tisza 0 pontja felett 8,53 m volt. A töltés fenntartására Szeged város részvételével megalakult a „Sövényháza-szegedi ármentesítő társulat”. Tagjai voltak mindazok a birtokosok, akiknek területeit az 1879 évi árvíz elöntötte. Az alapszabályokat a Közmunka és Közlekedésügyi Minisztérium 1881. febr. 14-én hagyta jóvá.⁴⁴

A Szegedi rekonstrukció egyik fő lépése a városrendezési terv elkészítése volt. Az újjáépít és általános elveivel a városi tanács képviselői, az Országos Közegészségügyi Tanács, a Tisza szabályozását felülvizsgáló külföldi szakértők egyaránt foglalkoztak. A tervekben mindenütt szerepelt a város feltöltésének szükségessége. A királyi biztos hivatalbalépése után is több tervet nyújtottak be az újjáépítéssel kapcsolatban, Horváth András szegedi építész a Tiszameder kiszélesítését, haltenyészítő telepek létesítését javasolta.⁴⁵ Bainville József, városi főmérnök az árvíz elleni védelmet tartotta a legfontosabbnak.⁴⁶ A környező városokban élő mérnökök is adtak be javaslatot: pl. Heim Antal nagykanizsai mérnök, Imre János nagyváradai építész, Jassinger János szeghalmi mérnök.⁴⁷ A város újjáépítése Lechner Lajos tervei alapján történt. Lechner, mint a királyi Biztosság műszaki osztályának vezetője közvetlenül irányította a munkát. A város újjáépítési tervében 6 fő szempont érvényesítését tűzte ki célul. Legfontosabb nála is a város árvíz elleni biztosítása volt. Ennek érdekében a város területét fel kívánta tölteni. Azonban az volt a véleménye, hogy ha a töltést az árvíz szintje fölé emelnék, betemetnék vele a várost. A föld mozgatását anyagi szempontból sem tudnák vállalni. Csupán az egyes tereket és utcákat akarta feltölteni oly módon, hogy ezek összefüggő magaslat-hálózatot képeznének, amelyet kívül a körtöltés véd. Második szempont a város megfelelő beosztása volt. Lechner a városrendezésnél fel tudta használni pesti tapasztalatait, és így Szeged beosztása is nagymértékben hasonlított a főváros pesti oldalának kékére. A szegedi belváros a kisajátított Vár területén

⁴² OL K 576. 1879—1901.

⁴³ uo. 1879—IV—812.

⁴⁴ uo. 1881—II. a.—31.

⁴⁵ uo. 1879—IV. a.—472.

⁴⁶ uo. 1879—IV. a.—1536.

⁴⁷ uo. 1879—IV. a.—472, 1880—IV—51, 97.

5. A régi utcahálózat, a próbafúrások helyével

épült újjá. Az új utcahálózat vázát két körút alkotta, amely Tisza-parttól-Tisza-partig kötötte össze a várost. A körutakat 4 nagyobb és 3 kisebb sugárút szelte át, amelyeket a régi utcák helyén vezetett egyenes házsorok kötöttek össze. A főutakhoz a területet ki kellett sajátítani. Lechner elképzeléseit az elpusztult városban sokkal inkább meg tudta valósítani, mint Pesten, ahol a korábbi városrészekre, régi épületekre nagyobb

tekintettel kellett lenni. A városrendezési tervhez építési rendszabályokat is szerkesztett. Elrendelte a szilárd alapozást (a Tisza O pontja felett 8,22 m-ig), eltiltotta a sás, nád, gyékényfedél alkalmazását. A nagykörúton kívül megengedhetőnek tartotta a vályogházak építését, azonban ezen belül csak kőből és téglából lehetett építkezni. A kiskörút és a Tiszapart között csak emeletes házakat emelhetek. A kereskedelmi szempontok érvényesítése érdekében kérte a rakpart befejezését, az állandó közúti híd építését, széles közlekedési utak tervezését. Egészségügyi szempontból javasolta a vízvezeték felújítását, csatornahálózat tervezését, közvilágítást, fásítást. Meghatározta a tervezetben a fontosabb középületek helyét, valamint a városépítés esztétikai elveit. Az újjáépítést 1880—1882 között, 3 évre arányosan elosztva kívánta végrehajtani.⁴⁸ A terv szerint a költségek a következő módon oszlottak volna meg:

1. Tiszahíd	—	975 000 Ft
2. Rakpart	—	1 137 622 Ft 64 kr
3. Körutak feltöltése:		345 060 Ft
4. A 4 nagyobb sugárút feltöltése	—	170 100 Ft
5. A 3 kisebb sugárút feltöltése	—	94 435 Ft
6. Főcsatornák építése	—	117 183 Ft
7. Körutak burkolása	—	893 625 Ft
8. Sugárutak burkolása	—	824 880 Ft
9. Közterek létesítése	—	100 000 Ft
10. Kisajátítások	—	773 754 Ft
11. Régi épületek lerombolása	—	153 319 Ft 90 kr
12. Felülvizsgálat	—	167 549 Ft 34 kr

összesen: 5 752 528 Ft 88 kr

A városrendezési tervet a későbbiek során Új-Szegedre is kiterjesztették. 1880-ban a Közmunka és Közlekedésügyi Minisztérium ezt a tervet elfogadta, és ezt követően, az 1880: 16. tc. alapján egyesítették a két városrészt.⁴⁹ A városrendezési terv elfogadása után el kellett készíteni Szeged lejtmerési térképét. Helyszínrajzokat a városi mérnökök több ízben készítettek, de az utolsó lejt mérésre csak az 1840-es évek végén került sor. Maga az árvíz is sok változást okozott. A telkek felosztásához, utcák kijelöléséhez pontos magassági adatokra volt szükség. A térkép elkészítését Halácsy Sándor mérnökre bízta, aki korábban Pest felmérését végezte. A műszaki személyzetet a királyi biztos bocsátotta rendelkezésre, és a romos, helyenként még vízben álló városban, a nehézségek ellenére gyorsan értek el eredményt.⁵⁰ A munka befejezése után Halácsy szerződését több ízben meghosszabbították, megbízva őt az utcák sarokpontjainak kijelölésével is.⁵¹ Szeged felmérését követően Zsigmondy Béla budapesti vállalkozó — talajvizsgálat céljából — próbafúrásokat végzett. A fontosabb pontokon, (pl. az épülő híd helyén) a fúrások mélysége a 20 m-t is meghaladta.⁵² A területrendezéssel, a sarokpontok kijelölésével aktuálissá vált az utcák új elnevezése. A királyi biztos ebben az ügyben 1880. máj. 29-én kereste meg a törvényhatósági bizottságot. Összesen 294 utcát neveztek el. Az utcanevekben emléket állítottak az árvíznek és a vízi életnek. (Árvíz, Árbóc, Bárka, Búvár, Petresi, Hullám utca), megörö-

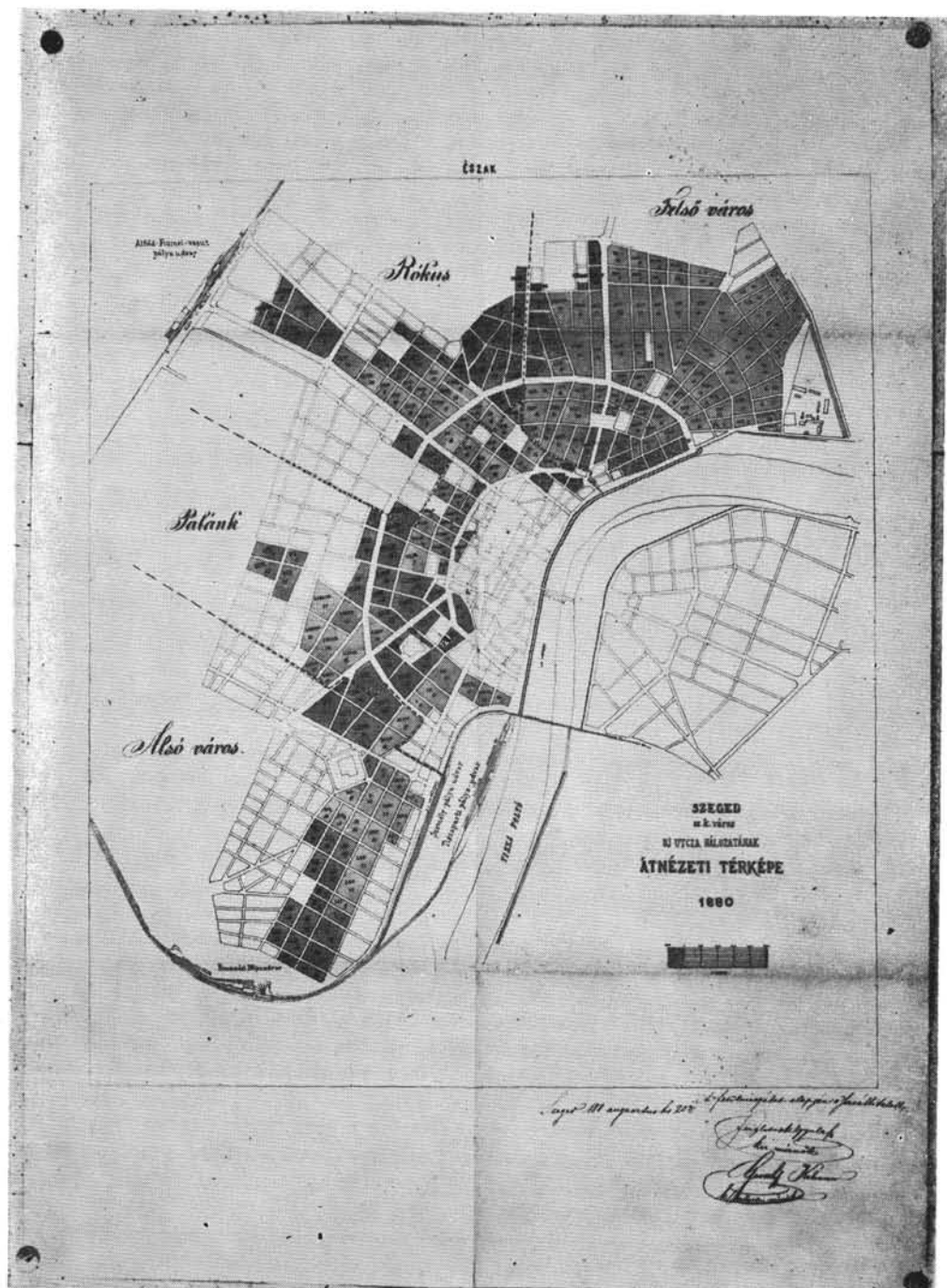
⁴⁸ uo. 1880—IV. a.—1588.

⁴⁹ uo. 1879—IV—2006, 1880—IV. a.—72.

⁵⁰ OL K 575. 1879—I—308.

⁵¹ OL K 576. 1880—IV. a.—206.

⁵² uo. 1880—IV. a.—71.

6. Az új utcahálózat

rétették az újjáépítést (Tisza Lajos krt, Lechner tér, Kórház, Körtöltés, Színház, Takarékpénztár utca), A külső körutak egyes szakaszait a Szeged újjáépítését segítő európai városokról nevezték el. (Bécsi, Berliini, Brüsszeli, Londoni, Párizsi körút). Az utcanevek nagyrésze ma is él.⁵³

A város újjáépítésekor szöbakerült a közművesítés kérdése is. Szegeden 1862 óta volt vízvezeték, amely a Back és fia cég kezelésében szüretlen Tiszavízét szállított a hálózatba. A Várnak külön vízvezetéke volt. Árvíz alkalmával a hálózat erősen megrongálódott, és a feltöltés, az utcák áthelyezése miatt a csövek és utcai kifolyók nagyrészt át kellett helyezni. A vízművet a város megváltotta a tulajdonostól, és elvégezték a szükséges átalakítást.⁵⁴ Hasonló volt a helyzet a légszesz-társulattal is. A régi Szeged utcáinak egy részét 1860 óta gázzal világították. A vezeték magánkézben volt. Az újjáépítés során a meglevő vezetéket sokesetben át kellett helyezni, és főként kibővíteni a hálózatot.⁵⁵ A Királyi Bizottság műszaki osztálya elkészítette a város csatornázási tervét is. A szennyvíz és esővíz levezetését a mélyebben fekvő utcákból csak szivattyúzással lehetett megoldani. A Belváros vizeit a Tisza mellett épülő csatornába vezették, és a sugárutakkal párhuzamosan szintén csatornák épültek. A külváros vizeit — a körúton kívül vezetett — két főcsatorna szállította a Tiszába. Zsilipeket és át ereszeket terveztek a körtöltés alatt is. Sajnos Lechner elképzeléseit — főként a külváros csatornázását illetően — nem valósították meg következetesen.⁵⁶ Szeged határának vízmentesítése szintén gondot okozott. A várostól Észak-Keletre levő Fehér-tó vize erősen megemelkedett, és félt volt, hogy medréből kilépve a körtöltést megrongálja. Dorozsma község kezdeményezte a terület megvédése érdekében a társulat megalakulását, de Csongrád megye tiltakozása miatt erre nem került sor. Szeged város — kimélyítve a Maty-eret — megépítette a Fehér-tó — Maty-ér csatornát, amely a tó felesleges vizét a Tiszába vezette.⁵⁷ A város további fejlődésének fontos feltétele volt az állandó közúti híd megépítése. 1880. júl. 1-én pályázatot írtak ki a hídra, amelyet végül Eiffel tervei alapján építettek fel.⁵⁸ 1881-ben, az előkészületi munkák befejezésével megkezdődött a legfontosabb középületek építése.⁵⁹

Az elért eredmények az ellenségesen fogadott királyi biztos tekintélyét növelték, és intézkedéseivel kapcsolatban a közvélemény lassan megváltozott. A városrendezési terv elfogadása, az építkezés megindulása nyomán a Szegedi Napló munkatársai — mindenekelőtt Mikszáth — kezdték átértékelni Tisza Lajos tevékenységét. A Napló 1879. okt. 18-i számában Mikszáth ezt írta: „*Én voltam az első, aki rámutattam a hibákra, melyek a rekonstrukció sikerét veszélyeztetik, s ugyanakkor megtagadtam Tiszában a tehetséget a nagy földadat megoldásához. S éppen azért nekem vált kötelességemmé elsősorban leemelni a férfit előt a kalapot, aki minket nagyon megcáfolt.*” A királyi biztos is igyekezett jó kapcsolatot teremteni a várossal. Egyre inkább magának érezte Szeged ügyét. 1881-ben a miniszterelnökhöz intézett bizalmas jelentéseiben már nem a városi tisztviselőkre, a rendelkezéseit rosszul teljesítő hivatalnokokra panaszkodott, hanem a város követeléseinek adott hangot. 1881. szept. 16-án kelt jelentésében pótintézkedéseket sürgetett az újjáépítés befejezése érdekében. Kérte a tiszai hajózás fejlesztését, hogy a város kereskedelmi jellege tovább erősödjék. Javasolta, hogy ha az országban új egyetemet fognak létesíteni, azt feltétlenül Szegedre helyezzék. Kérte, hogy a város mielőbb megyeszékhely legyen, hogy a letelepedő hi-

⁵³ uo. 1880—IV. a.—1942; Péter L., Szeged utcanevei, (Szeged, 1974.)

⁵⁴ OL K 576. 1880—IV. b.—5090.

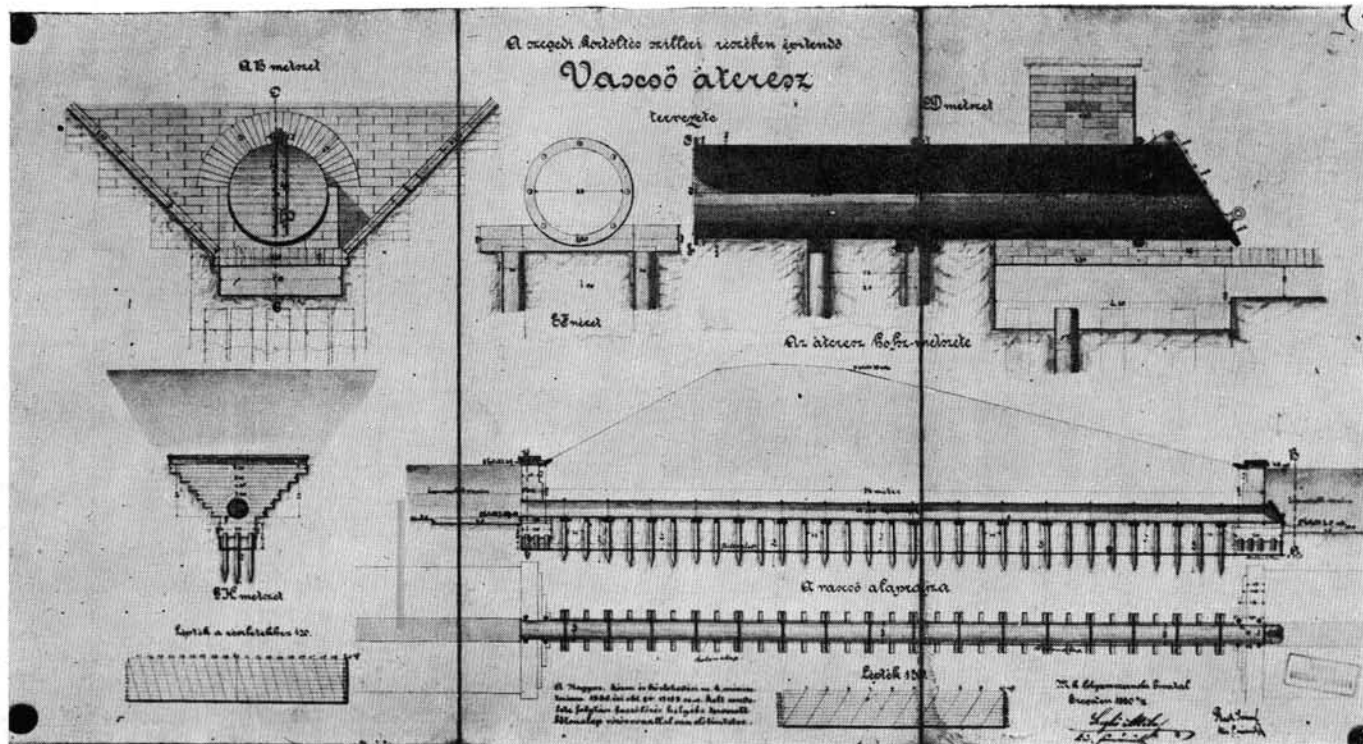
⁵⁵ OL K 153. (Szegedi Királyi Bizottságot Felszámoló Miniszteri Kirendeltség iratai) 35 sz.

⁵⁶ OL K 576. 1880—IV. b.—11139.

⁵⁷ uo. 1881—II. b.—1199, 1882—VIII.—36, 572, 615, 721, 758, 904, 2233. K 153. 954. sz.

⁵⁸ OL K 576. 1883—IV. a.—16.

⁵⁹ uo. 1881—II.—213, 365, 3622, 4286.

7. A csatornahálózathoz tartozó átérés a körtöltés alatt

vatalnok réteg itt munkát találjon. A jelentés megfogalmazásakor a város pénzügyi helyzete rendkívül rossz volt. Az eredeti tervek szerint a város építésére felvett kölcsön kamatát 1884. jan. 1-től kellett volna fizetni, de ezt egy évvel előbbre hozták. 1881-ben ismét kisebb árvíz volt, ami nagyon megnehezítette az építési munkát. A Vár kisajátításáért a katonaság a tervezettnél magasabb összeget követelt. A királyi biztos kérte, hogy térjenek vissza a 1884. jan. 1-i kamatfizetéshez. A közművek építéséhez adjanak újabb 500 000 Ft-t, mivel azokat a város jövedelméből, és az eredetileg megszavazott összegből nem tudják felépíteni. A királyi biztos véleménye szerint feltétlenül fontos, hogy a Tisza-szabályozás elvi kérdéseit minél előbb tisztázzák. Szeged környékét még mindig fenyegette a víz, és a szabályozás hibái miatt nem lehetett újabb költségeket terhelni a elpusztult várost. A királyi biztos beszámolt az építkező lakosság problémáiról is. A gazdagabbak kőből vagy téglából nagyobb házakat építettek, és az ő érdekük csak az, hogy a város általános fejlődése biztosítva legyen. Véleménye szerint a szegényebb lakosok a város külső negyedeiben soha nem lesznek abban a helyzetben, hogy akár állami kölcsönrel az előírásoknak megfelelő házakat építsenek. Az új utcahálózat kialakításával az alacsonyabban fekvő, korábban félreeső telkek is a főutak mellé kerültek. Itt a telkek most beépítetlenül maradtak, vagy tulajdonosaik ideiglenes fabódékat emeltek. Az előírt 8,22 m-es alapozási magasságot csökkenteni kellett, legalább 6 méterig. A biztos kérte, hogy a nincstelen lakosoknak, a mélyebb telkeken adjanak ingyen téglát, hogy a házak megfelelő alapját és lábazatát elkészíthessék. Ehhez az építőanyaghoz a fedezetet a szükséglakások béréből, az adományokból képzett tartalékalapból és állami támogatásból vegyék.⁶⁰ A miniszterelnök teljesítette a királyi biztos kéréseit a segélyek, kölcsön és a kamatfizetés területén.

Az 1879:20. tc. értelmében a Szegedi Királyi Biztosság 1880. ápr. 30-ig működött volna. Az 1880:15. tc. a következő év ápr. 30-ig, az 1881:29. tc. ismét egy évig, az 1882:5. tc. 1883. decemberig hosszabbította meg működési idejét. A biztosi tanács többször átalakult. 1880. febr. 25-én Bakay Nándor lemondott, helyébe Pillich Kálmán került. 1880. máj. 10-én Tallián Béla helyett Rónay Jenő Torontál megyei szolgabíróvá nevezték ki. A feladatok csökkenésével 1880. szept. 1-én a tanács tagjainak létszámát 5-re csökkentették. A régi tagok közül Jankovich Miklós, Végh Aurél, Dobó Miklós, Pálffy Ferenc, dr. Rosenberg Izsó maradt a tanácsban.⁶¹ 1881. júl. 1-én felmentették Végh Aurélt és Dobó Miklóst is. 1883. jún. 30-ig már csak 3 tagja maradt a biztosi tanácsnak. Tisza Lajos hivatalának megszűnése után, a még folyamatban levő munkák befejezése érdekében, miniszteri kirendeltséget hoztak létre, amelynek vezetője Lechner Lajos volt. A kirendeltség elsősorban a rakpart építésével, a Szeged határában épülő Fehér-tó — Maty-ér csatorna felülvizsgálatával foglalkozott. Ennek befejezése után, 1884. szept. 18-án Lechner kérte felmentését.⁶²

*

A Királyi Biztosság működése idején 32 909 192 Ft-t fordítottak az újjáépítésre. Ebből az állam fedezte a Tiszahíd (1 825 255 Ft)] a rakpart (2 484 673), az új-szegedi part és kisajátítás (1 086 500), a szegedi körtöltés, (1 040 000), a sövényházi töltés (278 000) költségeit. A minisztériumok építették a laktanyát, (567 000), a pénzügyigazgatóság (290 000), a posta (153 000), a törvénytörvény (150 800), a fogház (699 699) és a sóraktár (57 000) épületeit. A Királyi Biztosság kivitelezésében, Szeged terhére

⁶⁰ uo. 1881—IV—232. 213,

⁶¹ OL K 575. 1880—I—285, 1880—IV—295.

⁶² OL K 153. 1664. sz.

4 268 450 Ft-t ruháztak be (a város feltöltése, utcanyitások, kövezés, fő gyűjtőcsatornák, fásítás, kisajátítások). A város hozzájárulásával 179 430 Ft-t fordítottak a polgári lányiskola, a szegényház, a szabadkai sugárút, valamint két kápolna építésére.

A város saját építkezései Szeged városias jellegének kidomborítását szolgálták. Lechner Ödön és Pártos Gyula tervei szerint megépült az új városháza, (230 000 Ft), a városi színház, az új-szegedi Vigadó, a Stefánia téri⁶³ kioszk, és a városi kórház. Az Alsóvárosban népiskolát, a Belvárosban fiúiskolát, az Alsóvárosban óvodát építettek. 24 utcában csatornázás, 15 utcában kövezet készült. A mélyebben fekvő területek vízmentesítése érdekében két szivattyútelepet létesítettek. Az egyházak 125 000 Ft-t fordítottak iskolák és egyházi épületek létesítésére, a magánosok több mint 8 mill. Ft kölcsönt vettek fel építkezési célból.⁶⁴

A lakosság és a város még sokáig viselte a kölcsön visszafizetésének terheit. Az egyes építkezések elhúzódnása (pl. a rakpart) újabb kiadásokat is jelentett. Lechner tervét nem tudták teljes egészében megvalósítani. A fő cél a város árvíz elleni védelme volt, amit a körtöltés építésével és a főbb utak feltöltésével meg is tudtak oldani. Azonban arra nem voltak meg az anyagi lehetőségek, hogy a város egész területét feltöltsék. A külső negyedek a korábbi mélyedésekben maradtak. Ez nagyon megnehezítette a csatornázást, és a fakadóvízes mélyedések lecsapolhatatlanokká váltak. Mint azt a királyi biztos is látta, a feltöltött városrészekben az építkezések rendkívül megdrágultak, és a szegénybb lakosok ideiglenes épületekben meghúzódva éltek a területeken. Még az engedélyezett újabb segélyek sem hoztak e területen végleges megoldást. Az ideiglenes építmények sora nemcsak rontotta a városképet, hanem egyes részek fejlődését is nehezítette. Nem fordítottak kellő gondot a műemlékvédelemre sem. Az ősi városból — a Vár lebontása után — igen kevés maradt, és a centrum a Széchenyi térre vándorolt át. Az újjáépítés után problémát jelentett a gyárak és nagyobb műhelyek elhelyezése is.⁶⁵ A nehézségek ellenére az újjáépítés a kor mércéjével mérve is kiváló alkotás volt, amely a város további fejlődéséhez teremtett alapot. A lakosság száma 1890-ig 85 569-re növekedett, 16%-kal volt magasabb, mint 1880-ban. Az újjáépült város kereskedelmével, kulturális létesítményeivel — a bekövetkezett katasztrófa után is — újult erővel vonzotta a betelepülőket, akik a környező falvakból, kisebb városokból költöztek át, vagy éppen a Tiszaszabályozás befejeződése után munkalehetőséget keresve telepedtek meg Szegeden.

*

Tisza Lajos az újjáépítési munkát erős kézzel irányította. A későbbi irodalom⁶⁶ a biztos személyét és tevékenységét igen pozitívan értékelte. A szemtanú Szabó László véleménye szerint a miniszterelnök jól választott Tisza Lajossal kapcsolatban. A többi miniszterek tartottak tőle, és így független volt a kormánytól, de rangja miatt a lakosságtól is. Nem volt arisztokrata származású, mert ez egyébként sem imponált volna a szegedieknek. Nem volt szegedi születésű, és így a pártatlanságot biztosítani tudta.⁶⁷ A mai szakirodalom állásfoglalása az, hogy Tisza Lajos kinevezése kétségtelenül a kormány tekintélyének helyreállítását biztosította, de az újjáépítés a maga nemében pártatlan teljesítmény volt.⁶⁸ Tisza Lajos nemcsak autonómiájától fosztotta meg

⁶³ A tér később beépült.

⁶⁴ Kulinyi, i. m. 153.

⁶⁵ Nagy Z.—Papp I., Szeged, Bp. 1960. 118; Bálint Sándor., Szeged városa, Bp. 1959. 115.

⁶⁶ Kulinyi, Szabó, de főként Ujlaki A., Tisza Lajos és Szeged (Szeged, 1910) c. munkájában.

⁶⁷ Szabó, i. m. III. 56.

⁶⁸ Nagy Z. i. m. 107—132.

a várost, hanem fellépésével egyúttal a patriarchális érdekeket is segített háttérbe szorítani. A műszaki tervek helyes kidolgozása, a parancsszóval végrehajtott rekonstrukció egységes szervezése a falusias Szeged helyett egy modern nagyváros kialakulását tette lehetővé. A Királyi Biztosság személyzete sokoldalú tevékenységet fejtett ki. A tanács tagjai, de főként a kiküldött szakemberek megfeszített munkát végeztek, hogy a Tisza és Maros között új város jöjjön létre. Derekasan helytálltak a szegediek is, akiknek önfeláldozó munkája nélkül nem épült volna fel a város.

A Királyi Biztosság politikai céltudatosságától nem mentes, de végeredményben pozitív és maradandó tevékenységét bemutatni — még a részletproblémák mellőzésével is nehéz feladat. Munkánk során szinte kizárólag a hivatalnak az Országos Levéltárban őrzött irat-anyagát vettük alapul, célul tűzve ki egyúttal annak megismertetését a további, részletes kutatáshoz is.

DAS KÖNIGLICHE KOMMISSARIAT ZU SZEGED (1879—1884)

von

Klára Dóka

Der Aufsatz behandelt mit der Aufschließung des Dokumentenmaterials, das in der Hauptstadt aufbewahrt wird die Geschichte des Königlichen Kommissariats zu Szeged zwischen den Jahren 1879—1883. Durch das Hochwasser im Jahre 1879 wurde die größte Stadt der Tiefebene, die Bevölkerung betrachtet die zweitgrößte Stadt Ungarns zu Grunde gerichtet. Zum Wiederaufbau hat der Ministerpräsident ein Königliches Kommissariat organisiert. Sein Ansehen in der Stadt herzustellen, die wegen des Hochwassers unzufrieden war, hat er seinen eigenen Bruder mit der Führung des Amtes beauftragen. Die Arbeit des königlichen Kommissars wurde von einem Kommissarrat unterstützt, der 12 Mitglieder hatte, und auch die Fachministerien hatten ihm Hilfe geleistet. Die Einwohner von Szeged haben den königlichen Kommissar feindseig empfangen, aber im Herbst 1879 hat sich die Lage schon verbessert.

Das Amt hat zuerst die Sachschaden ermesen und die Größe der Geldhilfe bestimmt. Danach konnten die aus Ungarn und dem Ausland nach Szeged gesandten Hilfsgelder verteilt werden.

Das Kommissariat hat auch der in der Stadt gebliebenen und dorthin zurückgekehrten Bevölkerung provisorische Unterkunft geben, weiterhin die wichtigsten Maßnahmen des Sanitätswesens durchführen müssen. Im Interesse der Versicherung der Stadt gegen das Hochwasser wurde der Kreisschutzdamm erbaut und der Stand der Stadt erhöht. Vom Norden hat der wiederhergestellte Sövényházer Deich die Stadt schützt. In der Stadtflur wurde zum Abführen des Binnenwassers zwischen den See namens Fehértó in der Nähe der Stadt und dem Gerinne Maty ein Kanal erbaut.

Die Pläne des Wiederaufbaus von Szeged hat Lajos Lechner, Leiter der Technischen Abteilung des Königlichen Kommissariats, entworfen. Lechner benützte seine hauptstädtischen Erfahrungen, so gleicht das neu aufgebaute Szeged der Grundrißform des Pester Teils der Hauptstadt. Sándor Halácsy, ein Pester Ingenieur hat die neue Stadtkarte gezeichnet auch er hat die Eckpunkte der Straßen bestimmt. Während des Wiederaufbaus wurden auch die öffentlichen Werke beachtet. Die Wasserleitungen wurden erweitert, Straßenbeleuchtung und Kanalsystem wurden erschaffen. Der Wiederaufbau der durch Hochwasser zerstörten Stadt wurde 1883 beendet.